

۱۴۴۲۷۸۵ : ۲۷۸۵

سلسله تکه نگاشت های
الگوی اسلامی ایران پیشرفت

تحلیل انتقادی و آسیب شناسی برنامه های آمایش (برنامه ریزی آمایش) در ایران

اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

رهبر فرزانه انقلاب اسلامی:

باید در طراحی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت
بر چهار عرصه‌ی فکر، علم، معنویت و زندگی تکیه شود
که در این میان، موضوع «فکر» بنیانی‌تر از بقیه‌ها است

در دیدار اعضای شورای عالی
مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۱۳۹۱/۱۲/۱۴

عنوان و نام پدیدآور	ابراهیمی، رضا، ۱۳۵۴ -
ایران / رضا ابراهیمی	
موضوع	تجزیه و تحلیل انتقادی و آسیب‌شناسی برنامه‌های آمایش (برنامه‌ریزی آمایش) در
محل نشر	تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۵.
تاریخ نشر	۱۳۴ ص: مصور، جدول، نمودار.
سازمان	سلسله تک‌نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: ۷۲.
وضعیت ثبت نویسی	۹-۷۳-۷۶۱۱-۶۰۰-۹۷۸
بازداشت	کتابخانه: ص: ۱۲۱ - ۱۳۵.
موضوع	آمایش سرزمین - ایران
Reclamation of land - Iran	
شناسه افزوده	مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
رده‌بندی کنگره	۹۵ / ۹۵ / ۳۰۱
رده‌بندی دویی	۳۰۱ ۱۲۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۲۵۵۶۱۹

سلسله تک‌نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت:

تجزیه و تحلیل انتقادی و آسیب‌شناسی برنامه‌های آمایش (برنامه‌ریزی آمایش) در ایران

نگارش: مهندس رضا ابراهیمی (کارشناس ارشد مهندسی سیر و آبیاری - آبیاری اجتماعی)

ناشر: نشر الگوی پیشرفت، وابسته به مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

نوبت چاپ: اول، اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۶۱۱-۷۳-۹

قیمت: ۷۰۰۰۰ ریال

تلفن: ۰۲۱ ۸۸۶۳۴۰۰۸ - ۰۲۱ ۸۸۰۱۴۶۴۸

www.olgou.ir

Email:olgou@olgou.ir

نشانی: تهران، خیابان جلال آل احمد، روبه‌روی بیمارستان شریعتی، شماره ۳

تمامی حقوق این اثر متعلق به مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است.

مسئولیت دیدگاه‌های بیان‌شده در این تک‌نگاشت بر عهده مؤلفان محترم است.

پیشگفتار

تعیین مبانی، ارکان، چارچوب و مسیر پیشرفت کشور در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران باید با مشارکت گسترده و حضور همه جانبه دانشمندان، محققان، نخبگان دانشگاهی و حوزوی و جوانان این سرز و بوم صورت گیرد. به گواه تاریخ و تجارب گذشته، پیشرفتی همه‌جانبه و پایدار خواهد بود که مبانی اسلامی و اقتضانات ایرانی در آن توأمان مورد توجه باشد.

اینک مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در آستانه اتمام سه سال تلاش‌های علمی، تخصصی و فکری درباره پیشرفت اسلامی ایرانی، برگزاری نشست‌های علمی و تخصصی، تأسیس اندیشکده‌های مرکز، انتشار مجله، ارزشمند و تهیه نقشه راه تدوین الگو و انجام برخی از مراحل آن، در نظر دارد با هدف تولید دانش، گسترش و تعمیق ادبیات موضوعی در حوزه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، آثاری را به دست تک‌نگاشت‌های علمی فاخر منتشر نماید.

تک‌نگاشت نوشتاری تخصصی و نیمه‌مبسوط است که توسط یک پژوهشگر خبره در یک موضوع خاص نگاشته می‌شود. تک‌نگاشت از نظر حجم، محتوا، فاصل مقاله و کتاب است و نویسنده با پردازش و تحلیل یافته‌ها و مطالعات تخصصی، پویایی و افزودن یافته‌های پژوهشی جدید خود و تحلیل جامع و منسجم آنها افق‌های تازه‌ای را در زمینه مورد بررسی می‌گشاید.

سلسله تک‌نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت که در مجلدات مختلف منتشر می‌شوند، حاصل تلاش جمعی از استادان، اندیشمندان و محققان دانشگاهی و حوزوی است که مراحل مختلف نگارش، ارزیابی، ویراستاری، تدوین و انتشار را با نظارت متخصصان و اهل فن گذرانده است و در اختیار صاحب‌نظران قرار می‌گیرد. در پایان از مساعدت‌ها و تلاش‌های ارزنده نویسندگان تک‌نگاشت‌ها و داوران و مراکز مختلف علمی و پژوهشی که ما را در تهیه، تدوین و انتشار این سلسله یاری رساندند، تقدیر و تشکر می‌شود. امید است این محتوای علمی بتواند افق‌های نو و روشنی را در پیش چشم متخصصان دانشگاهی و حوزوی بگشاید و هر روز در طی مسیر تدوین و تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت گام‌های بلندتر و استوارتری برداشته شود.

فهرست

۷	 خلاصه
۱۰	 مقدمه
۱۵	فصل اول: شناخت برنامه ریزی و برنامه‌ریزی آمایش سرزمین
۱۵	 مفهوم و ضرورت برنامه‌ریزی
۲۰	 برنامه‌ریزی در هند
۲۵	 برنامه‌ریزی در چین
۲۹	 برنامه‌ریزی آمایش سرزمین
۳۲	 تحولات برنامه‌ریزی آمایش سرزمین
۴۰	 مأموریت‌های برنامه‌ریزی آمایش سرزمین و اصول تحقق آن
۴۷	فصل دوم: سابقه برنامه‌ریزی آمایش سرزمین در ایران
۴۷	 تاریخچه برنامه‌ریزی پیش از پیروزی انقلاب اسلامی
۵۷	 تاریخچه برنامه‌ریزی پس از پیروزی انقلاب اسلامی
۷۰	 رخدادهای مهم در برنامه‌ریزی آمایش سرزمین
۷۷	فصل سوم: تحلیل برنامه‌های آمایش سرزمین در ایران
۷۷	 آمایش سرزمین: از آرمان تا عمل
۸۱	 غفلت از مفهوم و منزلت فرد
۸۵	 تفاوت در پیدا و پنهان سیاست‌ها

۸۸..... استیلای تفکر دولتی

۹۴..... ناسازگاری در سیاست‌گذاری‌ها

۹۷..... عدم تفکیک بین دولت مرکزی و دولت‌های محلی

۱۰۴..... عدم تمایل سیاست‌گذار به اتخاذ سیاست‌های درست

۱۱۱..... فصل چهارم: جمع‌بندی

۱۲۱..... منابع

www.ketab.ir

خلاصه

برنامه‌ریزی آمایش سرزمین به تعبیری برنامه‌ریزی برای توزیع بهتر جمعیت، امکانات و فعالیت‌ها، مختلف به‌منظور افزایش رفاه، آسایش و هماهنگی جامعه است. این موضوع از زمانی که انسان متوجه شد سرزمین منبعی محدود برای کلیه فعالیت‌های تولیدی و اجتماعی بشر است، اهمیت ویژه‌ای پیدا کرد. درحقیقت این زمین است که بر آن جمعیت پخش می‌شود، کشاورزی جا می‌گیرد، صنعت برپا می‌شود و تمامی کنش‌ها و واکنش‌های زیستی و اجتماعی بشری در آن سبزه می‌گیرد. بنابراین، ایجاد تعادل منطقی بین سه عنصر انسان، فضا و فعالیت امری اجتناب‌ناپذیر می‌شود. در کشور ما، طی سال‌های قبل در مجموع یازده برنامه تهیه گردید که به استناد این برنامه ششم عمرانی پیش از انقلاب، سایر برنامه‌ها همگی به مرحله اجرا درآمدند. هرچند، هیچ‌کدام از برنامه‌های اجرا شده کاملاً مبتنی بر برنامه‌ریزی آمایش سرزمین نبودند و به‌شمار محدود سیاست‌گذاری منطقه‌ای یا برنامه‌ریزی منطقه‌ای بودند (آن هم از نوع منطقه‌ای کردن برنامه ملی)، اما تقریباً در همه آنها به موضوعاتی اشاره شده است که می‌تواند به‌عنوان برداشت ما از برنامه‌ریزی آمایش سرزمین تلقی گردد. برای مثال، کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای، جلب مشارکت مردم، اجرای سیاست‌های تمرکززدایی و افزایش نقش استان‌ها، جلوگیری از مهاجرت روستائیان و غیره از این موارد هستند. باوجود آنکه طی دهه‌های گذشته، اصلاحات اساسی در قوانین برنامه‌ریزی رخ داده و در شکل و عملکرد نظام برنامه‌ریزی تغییرات قابل توجهی به‌وجود آمده است، اما همچنان مشاهده می‌شود غفلت از درونمایه‌های برنامه‌ریزی آمایش سرزمین و توجه به نمودهای ظاهری آن و تلاش برای انتقال آن به داخل کشور طی تقریباً نیم قرن اخیر ادامه داشته است. نمی‌توان فقط به لزوم برنامه‌ریزی آمایش سرزمین اعتقاد داشت و از درک محتوای آن غافل ماند. به عبارتی، راه توسعه، اجرای روش اروپائیان آنهم صرفاً به‌صورت

تقلید روش‌های فنی و تکنیکی نیست. غفلت از مفهوم و منزلت فرد، تفاوت در پیدا و پنهان سیاست‌ها، استیلای تفکر دولتی، ناسازگاری در سیاست‌گذاری‌ها، عدم تفکیک بین دولت مرکزی و دولت‌های محلی و عدم تمایل سیاست‌گذار به اتخاذ سیاست‌های درست از جمله مواردی هستند که مانع از تحقق اهداف مورد نظر برنامه‌ریزی آمایش سرزمین می‌شوند و در این تک‌نگاشت به آنها اشاره خواهد شد.

اگر بین برنامه‌ریزی آمایش سرزمین متعارف در کشور و آنچه که در ادبیات نوین سیاست‌گذاری ملاحظه می‌شود، تفکیک قایل شویم می‌توان ادعا نمود برنامه‌ریزی آمایشی عموماً اگر هم موفقیتی کسب کرده باشد نمی‌تواند چارچوبی برای کاهش پایدار نابرابری‌های منطقه‌ای یا تفاوت‌های بین هسته و پیرامون فراهم کند. ملاحظه می‌شود همکاری‌های افقی بین مناطق، نقش اصلی را در برنامه‌ریزی آمایشی نوین ایفا می‌کند و در بستر جهانی شدن، بستگی‌های عمودی و سلسله‌مراتبی بین مناطق کمتر می‌شود. مفهوم «پایداری» نقطه‌کانونی برنامه‌ریزی آمایشی نوین است و در آن ملاحظات اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی برای رسیدن به اهداف بلندمدت قلمروها تلفیق می‌شود. امروزه عملکرد مناطق کمتر به عوامل سنتی مانند آب و هوا، خاک و آب و هوا بستگی دارد؛ بلکه برآمده از مزیت‌های منحصر به فرد منطقه (مکان) است. بنابراین، لازم است در راستای رقابت‌پذیری و همگام با جهانی شدن مزیت‌های مکانی، به‌طور بویا بهبود یابد. فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی جدید، آزادسازی بازارها و شکست مولدات اتحاد سیستم‌های جدید تولیدی شدند که انعطاف‌پذیرتر، کمتر سلسله‌مراتبی و کمتر وابسته به عوامل تولید سنتی منحصر به مکان هستند. به عبارتی، محدودیت‌های جغرافیایی بر اساس نزدیکی، هم‌چنان قابل توجه هستند اما تعیین‌کننده نیستند. فضای مثبت کارآفرینی، کیفیت تولید، محیط طبیعی و فرهنگی، خدمات و زیرساخت‌های فنی و مالی مناسب و کیفیت سرمایه انسانی در مسابقه جذب سرمایه‌گذاری و اشتغال سرمایه تعیین‌کننده هستند. این فضای به شدت رقابتی، رویکردهای برنامه‌ریزی آمایشی را تحت تأثیر قرار داده است. در دهه ۱۹۹۰، اهداف اصلی برنامه‌ریزی عبارت بودند از: تحریک رشد اقتصادی، کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد منطقه‌ای به تهدیدات خارجی، کمک به مزایای رقابتی منطقه‌ای و مدیریت استراتژیک قلمرو بر اساس مشارکت هماهنگ عوامل اقتصادی-اجتماعی اعم از خصوصی یا دولتی. برنامه‌های آمایشی باید در حال حاضر، اراده، نیت و پتانسیل‌های عوامل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی

محلی را متحد کند. هم‌چنین این برنامه‌ها باید فعالیت‌های تولیدی را با استفاده از منابع درون‌زا و تلاش برای جذب موارد برون‌زا متنوع سازند. مشارکت اجتماعی و اجماع برای موفقیت چنین رویکردی مورد نیاز است. در این راستا، قوانین و احکام برنامه‌ریزی لازم است به گونه‌ای اصلاح شود که فقط متمرکز بر برنامه‌ریزی فیزیکی و تدوین مقرراتی برای استفاده از زمین نباشد. این اصلاحات باید در چارچوب موارد ذیل باشد:

- انعطاف‌پذیری بیشتر در فرآیند برنامه‌ریزی و ساده‌سازی برنامه‌ها به گونه‌ای که تصمیم‌گیران را ضمن لحاظ عدم قطعیت‌های اجتناب‌ناپذیر راهنمایی کند؛
- مسئولیت‌پذیری بیشتر مقامات محلی و منطقه‌ای در قبال عملکرد نظام برنامه‌ریزی؛
- مشارکت رزبرتر جوامع محلی و سایر ذینفعان؛
- توانمندی نهاد پدیدآورنده (برای جبران هزینه‌ها) به کسب بخشی از منفعت مالی بخش خصوصی به دلیل تسهیل‌های قانونی توسعه به آنها؛
- در نظر گرفتن مسئولیتهای زیست‌محیطی توسعه، به طوری که اثرات مضر کاهش یابد و / یا جبران شود؛
- هماهنگی موثرتر اقدامات بخشی که ادعای فزاینده‌ای فرابخشی دارند (مثل توسعه اقتصادی، محیط زیست، کشاورزی، بهداشت)؛
- بسیار مهم است که برنامه با مشارکت همه بخش‌ها دولت تهیه شود به گونه‌ای که همه بخش‌ها نسبت به آن احساس مالکیت کنند و آن را خدایی خارجی تلقی نکنند؛
- برنامه‌ای برای مداخله در یک قلمرو است و باید توجه داشت که برنامه‌ای قانونی برای سرمایه‌گذاری بخش عمومی نیست، بلکه ابزاری عملی و وابسته به پروگرام‌های اجرایی برای توسعه سیاست‌های بخش عمومی و حمایت از سرمایه‌گذاری‌های بخش خصوصی و ابتکارات محلی است.

مقدمه

برنامه‌ریزی آمایش سرزمین^۱ به آن دسته از برنامه‌ریزی‌ها گفته می‌شود که به‌نحوی ناظر بر عمران یا حفاظت فضای سرزمین است. این نوع برنامه‌ریزی همواره مورد توجه متخصصین علوم مختلف اعم از مدیریت، اقتصاد، جغرافیا، برنامه‌ریزی شهری و غیره بوده است و مدیران اجرایی دستگاه‌های دولتی و غیردولتی نیز معمولاً فراخور نیاز خود آن را پیگیری کرده‌اند. گفته می‌شود این برنامه‌ریزی باید «مع‌گر، هدفمند، انعطاف‌پذیر، دارای نگرش کیفی، رویکرد مشارکت‌جویانه و نتیجه‌گرا» باشد. بدین ترتیب، برنامه‌ریزی آمایش سرزمین با نگرش همه جانبه به مسائل، سنجر به به‌کارگیری هماهنگی و توازن بین طرح‌های منطقه‌ای، بخشی و فرابخشی برای آماده‌سازی بهتر مناسبات برای توسعه پایدار می‌شود. ردپای برنامه‌ریزی آمایش سرزمین در اسناد به‌جای مانده از چند دهه پیش نشان می‌دهد نظام برنامه‌ریزی کشور سال‌هاست که با این نوع برنامه‌ریزی اثبات‌شده و دغدغه آن را داشته است. برای مثال در سال‌های ۱۳۵۵ و ۱۳۵۶، نتایج کاربردی مطالعات، آمایش سرزمین مشاوران فرانسوی ستیران در قالب گزارش‌هایی برای تهیه برنامه عملی توسعه تهیه و به سازمان برنامه و بودجه ارائه شد. با مراجعه به این گزارش‌ها می‌توان پی برد که برنامه‌ریزان در آن زمان چه درکی از برنامه‌ریزی آمایش سرزمین داشته‌اند:

- «آمایش بعدی نوین در برنامه‌ریزی ملی: ایران در دهه گذشته از یک رشد سریع اقتصادی برخوردار بوده است که انعکاس این رشد در نظام اقتصادی-اجتماعی کشور موجب دگرگونی

و تحولات زیاد گردیده و هم‌زمان سبب پدید آمدن تنگناهایی متعدد شده است. برنامه‌ریزی آمایش سرزمین تأکید خاصی بر دیدگاه فضائی (مکانی، جغرافیائی) در برنامه‌ریزی توسعه و تکامل ملی دارد. آرمان چنین دیدگاهی در توزیع و تقسیم جمعیت و فعالیت‌های عمرانی در پهنه سرزمین، اجرای استراتژی بهزیستی فردی و جامعه، استفاده مطلوب از منابع طبیعی و نیروی انسانی در جهت کفایت اقتصادی و اجتماعی می‌باشد. این برداشت مبتنی بر پنج اصل زیر می‌باشد:

- دیدگاه فضائی و جغرافیائی: فضا در برگیرنده و تکیه‌گاه مشترک کلیه فعالیت‌هاست روابط بین فعالیت‌ها و گروه‌های جامعه، وابسته به سازمان فضائی و عناصر جغرافیائی است. به عبارت دیگر، فعالیت‌های اقتصادی از یکسو مقید به سازمان فضائی موجود هستند و از سوی دیگر سازمان فضا را می‌سازند.

- دیدگاه دربرداشت: برنامه‌ریزی آمایش نمی‌تواند به‌طور مطلوب در افق زمانی کوتاه انجام گیرد، چراکه چنین افقی نه تنها مانع آزاد شدن نیروی تخیل از سنگینی بار گرایش‌های موجود است، بلکه برای بارآوردن کامل و ارزیابی اقدامات عمرانی کفایت نمی‌کند. بدین جهت دید در مدت دراز و برآورده‌های برنامه‌ریزی آمایش است.

- دیدگاه کلی و همه‌جانبه: برداشتی کلی، جامع که در برگیرنده کلیه عوامل میان‌بخشی، میان‌منطقه‌ای و با نظری چند انطباقی مسائل را ارزیابی می‌کند الزامی است، زیرا با توسل بدین برداشت است که می‌توان آثار مستقیم و غیرمستقیم یک بخش عمرانی و یا در یک محدوده خاص را بر یکدیگر سنجش نمود.

- دیدگاه بررسی کیفی: بررسی مسائل با دیدی کیفی منجر به برداشتی کمی است که غالباً در برنامه‌ریزی اقتصادی مورد استفاده قرار می‌گیرد. ظاهراً دیدگاه کمی از دقت دیدگاه کمی برخوردار نیست، لیکن در اعتبار و منطق بیش از آن یک‌جانبه نیست. متأسفانه، کیفیت مسائل در درازمدت خود را آشکار می‌سازند، حال آنکه کمیت مسائل در کوتاه‌مدت قابل لمس هستند.

- دیدگاه اجرایی: در برنامه‌ریزی آمایش سرزمین به اجرایی بودن و به تحقق درآوردن استراتژی‌ها، سیاست‌ها و برنامه‌ها اولویت تام داده شده است...

• فرضیه‌ها و گزینه‌های بنیادی استراتژی آمایش: آمایش سرزمین یکی از ابعاد، اما یکی از اساسی‌ترین ابعاد برنامه‌ریزی برای تحقق بخشیدن به هدف‌های بنیادی ملی است، در

عین حال این هدف‌ها خود بایستی چارچوبی برای تدوین سیاست آمایش باشند. فرضیه‌ها و گزینه‌های بنیادی که برای تهیه استراتژی درازمدت آمایش سرزمین انتخاب شده‌اند، عبارتند از:

- برتری نقش دولت و گرایش‌های تمرکزساز.
- خواست‌های یک رشد اقتصادی سریع و استقرار یک دستگاه تولیدی نوین که بتواند در درازمدت کمک منابع کنونی را تامین کند.
- تأکید و تحکیم وحدت و هویت ملی از خلال تغییرات ریشه‌ای که به جامعه تحمیل می‌کند.
- نگهداشت و محافظت محیط زیست، منابع طبیعی و میراث ملی.
- مهار کردن اختلافات اجتماعی- اقتصادی در حد سازگار با الزام‌های رشد و کاهش اثرات این اختلافات بر افراد.
- ایجاد عدم تمرکز و تأیید مدیریت و ایجاد بهبود در شرایط پیوستن افراد به امکانات جامعه.
- مهار کردن رشد شهری به گونه‌ای که تضمین کند کردن و آمایش رشد تهران است.
- مهار کردن مهاجرت‌ها با در نظر گرفتن اقتصاد نوین و در عین حال الزام‌های استراتژی و نیازهای جامعه» (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۵۶: ۲۵۳۶ ش).

در گزارش ستیران مسایل متعددی ذکر شده است که بر لزوم برنامه‌ریزی آمایش سرزمین تأکید می‌نماید، برای مثال:

- «جمعیت گرایش دارد به اینکه روی فضاهای بیش از پیش محصور و تمرکز یابد تحت تأثیر مجموعه نتایج ناشی از رشد، توسعه انفجاری شهرهای بزرگ و تراکم بازارها و زیربنای بر روی دشت‌هایی که به نسبت محورهای ارتباطی موقعیت خوبی دارند و از نظر منابع طبیعی (خاک و آب) دارای وضع ممتازی هستند اندک اندک مناطقی بوجود می‌آیند که تراکم نسبی جمعیت کشاورزی، صنعتی و شهری آنها خیلی زیاد است. رقابت برای استفاده از فضا و منابع طبیعی بیش از پیش شدت می‌گیرد و محیط زیست و طبیعت تهدید می‌شوند. این گرایش به تراکم شهری و روستایی و به تجهیزات زیربنای خطر ادامه یافتن و حتی تشدید یافتن در سال‌های آینده را در بردارد.
- به‌طور کلی مشخصات زیر از دیدگاه آمایش در بررسی جامعه روستایی ایران به‌نظر می‌رسد:

- تنوع بسیار زیاد فضای روستایی.
- پراکندگی بسیار زیاد جمعیت روستایی.
- تشدید مهاجرت از روستاها.
- کمی تنوع فعالیت‌های روستایی.
- توسعه ناچیز خدمات کشاورزی.
- پایین بودن سطح زندگی.
- گرایش سیاست عمران روستایی به دولتی شدن....
- وزن جمعیتی و اقتصادی در تهران مدام افزایش می‌یابد: تصمیم‌هایی که در مورد محدود کردن استقرار صنعتی در پایتخت گرفته شده است تا امروز اثرات خیلی محدودی داشته‌اند و این به‌ویژه در آرنو بوده است که واحدها امکان داشته‌اند در همان محل خودشان گسترش یابند.
- آینده شهرهای در چک و شش‌راهی متوسط میهم است: استقرار منظم پوشش اداری، سلسله‌مراتبی شدن شهر، راه‌ها را به‌طور آلوده و به توسعه یک شبکه شهرهای کوچک کمک کرده است، شهرهایی که آینده آنها سبب مهاجرت‌های قابل پیش‌بینی روستایی با خطر روبروست.
- میان مسئولان رشد شهری و مسئولان توسعه اقتصادی و منطقه‌ای هماهنگی واقعی وجود ندارد.
- شدیدترین فشار تقاضای ترابری در نقطه ورودی و خروجی سرزمین و به‌طور خاص روی بنادر خلیج فارس قرار دارد و این بنادر در واقع کاملاً اشباع شده‌اند. دورنماهای رشد تقاضای ترابری و مبادلات داخلی چنان است که زیربنای بزرگ ترابری و بنادر هنوز تا زمان درازی یک تنگنای عمده رشد اقتصادی به‌شمار خواهند آمد (برلمان برنامه و بودجه، ۲۵۳۶ (۱۳۵۶) ش).

هرچند برنامه عمرانی ششم که با محوریت آمایش سرزمین تهیه شده بود، هیچ‌وقت اجرا نشد و نتایج کاربردی مطالعات آمایش سرزمین ستیران فرصت پیاده‌سازی پیدا نکرد، اما به هر ترتیب از آن زمان تاکنون برای تدوین و اجرای برنامه‌ریزی آمایش سرزمین تلاش‌های بسیاری شده و هزینه‌های زیادی به جامعه تحمیل شده است. با این وجود، اگر مآخذ

نقل قول‌های فوق را حذف کنیم، به‌نظر می‌رسد شناختی که امروز عده بسیاری از مفهوم برنامه‌ریزی آمایش سرزمین دارند همانی است که در سال ۱۳۵۶ ذکر شده است و بسیاری از مسائل و مشکلات امروز نیز نسبت به آن موقع چندان تغییری نکرده‌اند و هم‌چنان به قوت خود باقی هستند. به عبارت دیگر علی‌رغم اقدامات انجام‌شده، وضعیت موجود فاصله زیادی با آرمان‌های برنامه‌ریزان دارد و استراتژی‌ها، سیاست‌ها و برنامه‌ها نتوانسته‌اند به‌طور موثر گره از مشکلات سرزمین بازکنند. برای آسیب‌شناسی برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، در تکنگاشت پیش‌رو کوشش می‌شود به این سوالات پاسخ داده شود: (۱) در تلاش برای توسعه چه ضرورتی برای انجام برنامه‌ریزی وجود دارد؟ (۲) منظور از برنامه‌ریزی آمایش سرزمین چیست و چه مأموریتی دارد؟ (۳) برنامه‌های آمایش سرزمین در چه پارادایمی تهیه شده‌اند و چرا چوب‌آری حاکم بر آنها چیست و با گذشت زمان این پارادایم‌ها چه‌گونه تغییر کرده‌اند و کدام ملزومات تحقق برنامه‌ریزی آمایش سرزمین چیست؟ برای پاسخ به این سوالات نوشتار حاضر از فصل اول تا فصل ششم تشکیل شده است. فصل اول به شناخت مفهوم برنامه‌ریزی و خصوصاً برنامه‌ریزی آمایش سرزمین اختصاص دارد. در فصل دوم، تاریخچه برنامه‌ریزی کشور معرفی می‌شود. در فصل سوم برنامه‌ریزی آمایش سرزمین در ایران مورد تحلیل قرار می‌گیرد و در فصل چهارم به جنبه‌بندی مطالب پرداخته می‌شود. نگارنده اعتقاد دارد تحلیل انتقادی و آسیب‌شناسی برنامه‌های آمایش سرزمین ابعاد بسیار گسترده‌ای دارد که پرداختن به همه آنها شاید در یک نوشتار مقصور نباشد و لازم است تا کارشناسانی با گرایش‌های فکری مختلف این موضوع را بررسی کنند. بنابراین، مجلد حاضر در حد بضاعت تهیه شده و امید است که مورد استفاده علاقه‌مندان قرار گیرد. دریافت انتقادات و پیشنهادات مزید امتنان خواهد بود و به‌طور حتم در اصلاح و بهبود بخش‌های آتی مورد استفاده قرار خواهند گرفت.